

קובל במלחמת-העולם הראשונה

קיץ שנת 1914. במהירות-הבזק התפשטה הידיעה על גיוס-כללי. מלחמה הוכרזה! ברחובות-העיר התכנסו חבורות-אנשים. כמעט על כל הקירות התנוססו מודעות, שכל השנתונים שבידיהם כרטיסים אדומים — עליהם להתיצב תוך כדי יממה לפני קצין-העיר.

קמה בהלה שאין לתארה. כבר למחרת היום ראו נשים ממרות בבכי, המלות את בעליהן, והורים המלווים את בניהם, שלרבים מהם היתה זו דרכם האחרונה.

כעבור ימים ספורים בלבד נראו בעיר עגלות-אכרים, שהובילו מהחזית (החזית נמצאה במרחק 50 וירסטאות מהעיר, על יד לודמיר) את הפצועים הראשונים. תחבושותיהם היו ספוגות כתמי-דם גדולים — היו אלה הקרבנות הראשונים של ההתנגשות בין הצבא הרוסי והאוסטרי.

האנשים התקהלו ברחובות לראות את המראה הנורא הזה. הנשים פרכו את ידיהן ובכו תמרורים. אולם במשך הזמן „התרגלו” לראות דם-אדם שותת. יומם וליל נהר לחזית חיל כבד — חיל תותחנים, פרשים ורגלים. מאחוריו שירות ארוכות של עגלות. הכל זרם לדרך לודמיר.

פלצות אחזה את יהודי-העיר לשמע הידיעה, שמיכאל, בנו של המלמד רב שיע מקירשין, נהרג לא רחוק מלודמיר. היה זה הקרבן הראשון, שהקריבו יהודי-קובל. יללות בני-המשפחה הגיעו עד לבי-השמים וקרעו שחקים. קרבן זה שימש נושא לשיחה בפי המתפללים בכל בתי-המדרשות שבעיר.

אצל רבים גמלה התחלטה לעזוב את העיר. כל מי שהיו לו קרובים בעיירות ובכפרים הסמוכים — ארז מטלטליו, לקח עמו את הטף ויצא לדרך, מי למלניצה, מי לנסכיו, מי לקמין-קושירסק, מי לסטיבכבה ומי למניביץ. כמקלט הבטוח ביותר נחשבה העיירה לובישיי הסמוכה לקמין-קושירסק. חכמי-האסטרטגיה שלנו ראו באיצטגנינות שלהם שעל עירה זו לא תעבור הכוס ולכן יצאו לשם מעשירי-העיר, אולם הם אוכזבו, כי כעבור זמן מועט נמחו מעל פני האדמה כמעט כל המקומות „הבטוחים“.

החיים בעיר התנהלו כסדרם. הופיעו בעיר שטרות-כסף חדשים, מבריקים ונוצצים שעתה זה יצאו ממכבש-הדפוס. רובל-הכסף הגדול כמעט ונעלם. במה שהיהודים שלחו ידם — הרויחו כסף. היה נפוץ מאוד המסחר במלח, גפרורים ונפט. העסקים כה פרחו ושגשגו עד שב„חדר“ הרבי שלי הופיעו כל-מיני בריות בהולות, קראו את הרבי החוצה ולאזני הילדים הגיעו מלים ומונחים מעולם-המסחר: „פראכט“, „מקח“, „רוח“ וכו'. בחדר התלחשו הילדים ביניהם, שהקוזקים תולים על העצים בפאותיהם הארוכות את הרבנים הגליצאיים, וכן מגלים יהודים רבים לסיביר.

בעיר הופיעו נשים צדקניות ובידיהן סלים גמלוניים, גדולים ורחבים, עברו מבית לבית ואספו מכל הבא ליד: לחם, לבנים, מזונות שונים, מלבושים חמים וקלים — לשבור את הרעב של שיירת-החיילים שחנתה בתחנת-הרכבת. מדי פעם בפעם הופיעו פנים מוכרים של חיילים מבני-קובל. מי שיצא מבית-החולים עם „טשיסטה אוסטבקה“ (משוחרר לחלוטין) ומי שבא להבראה לחדשים מספר. חיילים אלה נהפכו לחלק מנוף-העיר.

המלחמה „התגנבה“ חרש, בלאט, לקובל. החיים זרמו בנחת, החזית היתה רחוקה מהעיר. פתאום תקפה שמחה את יהודי-העיר: „פשמישל נכבשה“! החילים התחבקו והתנשקו ברחובות. אולם, היתה זו דממה לפני סער. כעבור חדשים מספר התחילו לפנות את העיר. רובם של התושבים הנוצריים עזבו מוזן את העיר ועתה עזבוה גם היהודים — העשירים ובעלי-היכולת שבהם. בעיר נשאר שלטון אזרחי. התארגנה משטרת-מתנדבים, שהורכבה מיהודים בלבד. בראשה עמד דובז'ינסקי (נוצרי), מפקד מכבי-אש. עזר על ידו פאפקה גורברג. ערב כניסת הגרמנים פינו היהודים את הבתים שעמדו בקצה העיר והתרכזו במרכזה. כי לפי האסטרטגיה היהודית יצא, שהקרבות ישתוללו במבואות העיר בלבד ולמרכזה לא יגיעו. אולם, יש להביא במנין סיבה נוספת, רצינית יותר: הבתים שבקצה העיר פונו מוזן על-ידי תושביהם הנוצריים שנמלטו לעומקת של רוסיה. יהודי-העיר חששו איפוא, שהצבא הרוסי הנסוג והקוזקים בראשו ישתוללו וישלח ידו אל-הביזה.

אולם גם במרכז-העיר חששו היהודים לגור כל אחד בביתו וכמה משפחות התלקטו והצטופפו בבית אחד. כל הלילה ישבו ועסקו בפוליטיקה. התושבים היהודים התפלגו לשני מחנות יריבים: פרו-רוסים מצד אחד ופרו-גרמנים — מאידך. הפרו-רוסים טענו, שאך מנמוקי אסטרטגיה בלבד עוזבים הרוסים זמנית את העיר, וכי הם ישובו אליה במהרה. והא-ראיה, הנה הרוסים מתקדמים לעבר ברלין.

למרות חישובי-אסטרטגיה אלה — נכנסו הגרמנים העירה. יצא להקביל את פניהם אחד מסיעת הפרו-גרמנים. נתקל בגרמני רחב-גרם וברכו לשלום. שאלו הגרמני, איפה אפשר להשיג לחם, חמאה וביצים. היהודי עמד כאלם, כי לא הבין את שפתו. או בערה חמתו, הסתער על היהודי המסכן, הפילו לארץ ובחיטה אחת עקר שלוש שניים מפיו. הפרו-גרמני שכב על הארץ מתבוסס בדמו, ואילו הפרו-רוסים השקיפו בעד החלונות וצחקו למשבתו. בשכבו על מטתו חבוש כל מיני תחבושות התנחם הלה, שאין הפרט הזה בא ללמד על כלל-הגרמנים. אמנם, גרמני זה הוא רע, אבל הגרמנים הטובים בא יבואו. ואמנם, הם באו — ביוני שנת 1941...

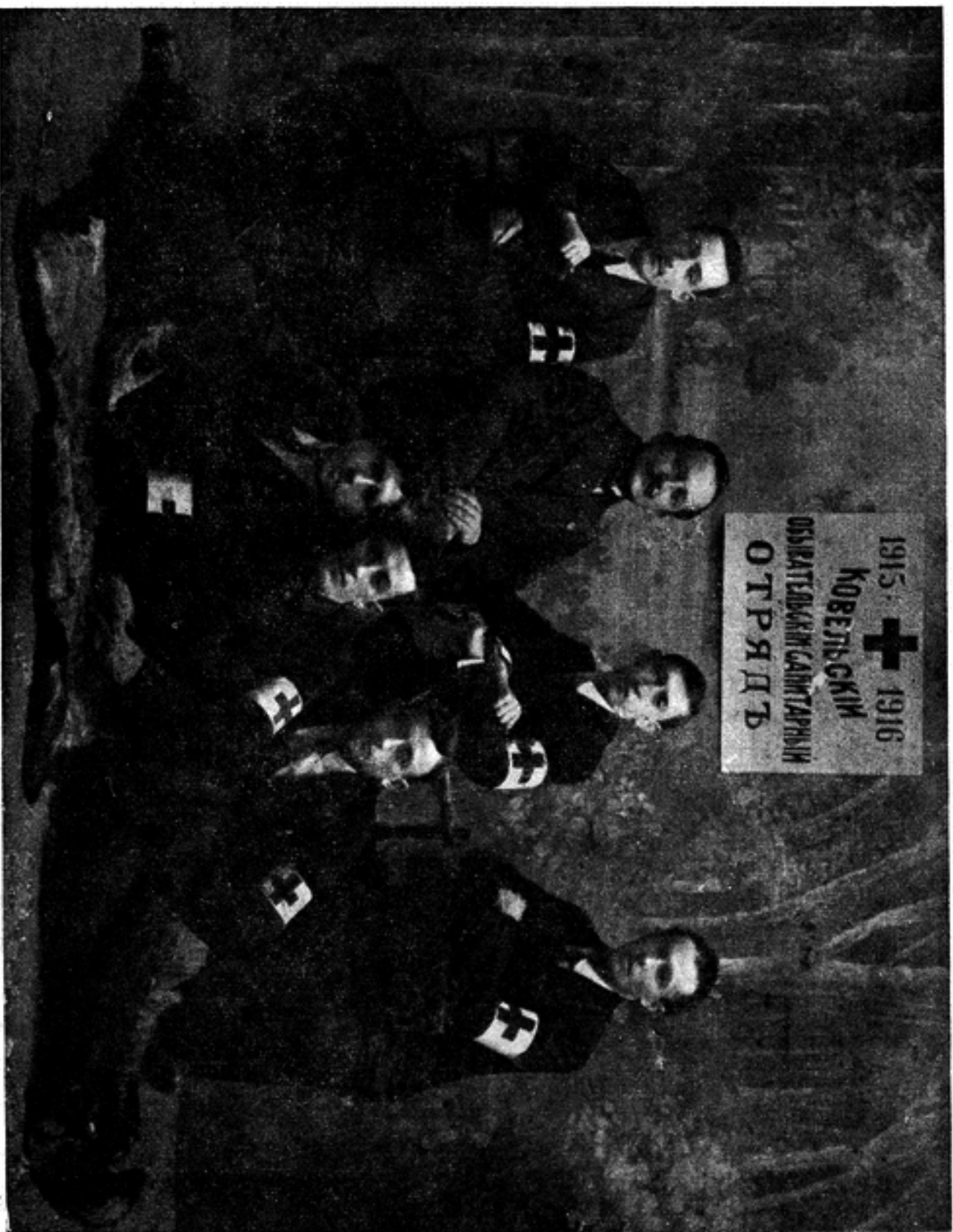
עם כניסת הגרמנים והאוסטרים הופרע המהלך התקין של החיים בעיר. כל בתי-העסק סוגרו ורבים מהם לא נפתחו עד כניסת הפולנים ב-24 בדצמבר שנת 1918.

עם כניסת הגרמנים — יצא המסחר היהודי החוצה. הופיע שפע של מוכרי חלות, לחמניות וגלוסקאות, שהחיילים האוסטרים התנפלו עליהן כארבת. האגנים הענקיים עם מיני-המאפה התרוקנו חי-ש-מהר וקצרה יד המוכרים לספק את הדרישה הגדולה. אחריהם הופיעו מוכרי טבק וסיגריות. החיילים קנו הכל.

אולם, ה"פרוספריטי" בעיר לא החזיק מעמד זמן רב. מלאי-הקמח אזל. כי טחנת-הקמח של בוקסר עלתה באש וטחנת-ארמריק אף היא שבתה. והוא הדין בשטח הטבק והשוקולד. מוסקבה, קיוב, ברדיטשב, שספקו סחורות אלה נמצאו מהעבר השני של החזית. דללו מקורות-המחיה והפרנסה. אורת-יתמות אפפה את יהודי-העיר. העיר התרוקנה מעסקניה ולא היה למי לפנות לעת-צרה.

מאידך — התחילו נגישות צבא-הכיבוש. החלה פרשת ההחרמות. החרמו הכל: מחבתות-נחושת, מכתשים ואפילו ידיות של מנעולים, בהמות, סוסים, רהיטים, דירות, וגם על בתי-המדרשות עברה הכוס.

ואז נגזרה הגזירה בדבר עבודת-כפיה. תפסו את האנשים ברחובות, הוציאו מהחדרים, הורידו מעליות-גג והעלו ממתפים. הכל "סחבו" את

ועדת ההכרזות
 ושביס מיט'ו לשמאל : רוזיק, גיסקלא, רמורט, מאיר קרץ.
 ושביס מיט'ו הארץ מיט'ו לשמאל : פריסקי, יצחק פלומברום, משה צימרון

האנשים לעבודה: האוסטרים, הגרמנים והלגינורים הפולניים. אלה האחרונים ירו והרגו, בשעת הסחיבה, שני יהודים. עגלון אחד מרחוב בומבה, אב לחמשה ילדים קטנים, והשני — בנאי מרחוב לודמיר.

העיר חולקה לשני אזורים. העיר העתיקה נמצאה בידי הגרמנים, וה"חולות" (דער זאמד) בידי האוסטרים. החיים ב"חולות" היו כגן-עדן לעומת אלה שבעיר העתיקה בה הוטל עוצר חמור, שנמשך משעה 9 בערב עד שעה 6 בבוקר. מי שנתפס ברחובות בשעות אלו נידון לעשרה ימי-מאסר, או שנקנס בקנס של 30 מרק. מי שנתפס בשניה נידון לחודש מאסר או לתשלום קנס בשעור של 100 מרק ומי שנתפס בפעם השלישית — תלוהו בידיו, והוא היה נשאר תלוי שעה, או למעלה מזה — הכל לפי ראות-עיניו של מיארא, מפקד-המשטרה הצבאית.

עם עיצוב צורת-הממשל פורה משטרת-המתנדבים והוקמה במקומה משטרה קבועה שהורכבה ברובה הגדול מאנשי המשטרה האזרחית. מפקד המשטרה ב"חולות" היה רבינקו ועוזרו — ש. אקסלרד. שניהם לא היו מבני קובל. מפקד המשטרה בעיר-העתיקה היה מ. דנציגר. היתה קימת גם ועדת-תברואה, שמתפקידה היה לדאוג לנקיון-העיר. בראשה עמד, אם זכרוני נאמן לי — רופא.

נזכר אני באפיזודה אחת הקשורה בשוטר אחד מהימים ההם. קראו לו דודיה. מדרגת "יחוסו" של דודיה כה "רמה" היתה, שאפילו הכתפים והסבלים התבישו בו. עד בוא הגרמנים והאוסטרים היה הוא מתאבק בעפר רגליהם של מכבי-האש. ועתה היתה לו עדנה, הגיעה שעתו, נתנה לו היכולת להתעלות לדרגת-שוטר והריהו מתגייס למשטרה וחוטף יהודים לעבודה.

קרה המקרה ועבר ברחוב אחד מגבאי בית-הכנסת הגדול — בריש רבינרוזן — יהודי כבן חמישים. דודיה הבחין בו. על כל המעלות הטובות שדודיה היה משופע בהן, נחן הוא בעוד "מעלה" אחת: הוא היה מגמגם. שאלו בריש רבינרוזן: דודיה, אני בשנותי אלך ואטאטא את הכביש? השיב דודיה בשפת-העלגים שלו: ר-ר-רוצה א-א-אני כ-כ-כביש? פרושו של דבר: ומה, רוצה אתה, שאני אלך במקומך לנקות את הכביש?

במשך הזמן שונו ואף הוטבו הסדרים בשטח-העבודה. הזקמו שתי ועדות-עבודה. האחת בעיר, והשניה — ב"חולות". על כל הגברים בגיל 18—55 חלה חובת הרישום וההתייצבות לפני ועדה-רפואית. מי שקבל אות, א' היה מסוגל לכל מיני עבודות-קשות, ב' — לעבודות קלות, צ' — שוחרר לגמרי מעבודה כלשהי. מי שקיבל, א א' — נאסרה עליו עזיבת העיר. הועדים עמדו בקשרים עם מפקדות-הצבא בעיר וספקו את העובדים בסדר אלפבתי. באופן כזה יצא

שכל אחד עבד פעם ב־6—5 שבועות. כמובן, הכל היה תלוי ב־"מכסה" שהמפקדות דרשו לספק. נתנה גם האפשרות לשלם "דמי־כופר" ובעלי־היכולת שלחו לעבודה במקומם אדם בשכר.

בסתיו שנת 1915 נעשה המצב נורמלי, פחות או יותר. שכבות־העוני הצטיידו בקצת מזונות, שאספו בשדות והגנים שנעזבו ע"י בעליהם. הן אספו תפוחי־אדמה, כרוב, סלק וירקות אחרים, וכן תבואות־שדה. נס קרה, שטחנת־הרוח ברחוב בריסקה משכה בעול וטחנה במרץ רב את הגרעינים שבני־עוני אלה הביאו לטחון. אותו הדבר היה גם ב־"חולות". שם טחנו בטחנות־הקטנות של שמעון זאקנער ומוטיה סטוליר (קאוואל), שכן טחנת־הקמח של ברל ארמרניק היתה תפוסה בידי הצבא.

ראש־העיר בימים ההם היה ר' מנדל קוטובסקי ז"ל, אחד ממייסדי הארגון הציוני בעיר, אחד מיקירי־העיר. ביזמתו הברוכה נפתחו בעיר החנויות, בהן מכרו לפי כרטיסי־מזון כל מיני מיצרכים. אמנם, המנה לא הספיקה, אולם רעב סמי מכאן. איש לא מת ברעב. יהודי־העיר קמו לתחיה וכל אחד התחיל לחשוב על מקור־פרנסה ומחיה. בעיר נפתחו בתי־קפה רבים. לכל מקום שפנו ראו שלט גדול ועליו כתוב באותיות של "קידוש־לבנה": "בית־קפה". בחלונות־הראוה הייה כתוב "תה עם רוט", תופינים, בירה וכו'. אחר־כך הופיעו כל־מיני "קובות" שהיו משופעות בכל־טוב. היו בהן אולרים, מראות, גלויות־דואר וכל מיני סידקית. כל הסחורות נשאו אופי פטריטי מובהק. למשל: כשלקחו ראי ביד היו מצוירים בו ארבעה "ראשים". באמצע — ראשו של וילהלם, מימינו — פרנץ יוזף, לשמאלו — הסולטן הטורקי וגם המלך הבולגרי הוזכר לטוב. באולרים היתה חרוטה האימרא: "אלוהים, ענוש את אנגליה!" כל מיני סידקית אלה הביאו סחרי־קובל היהודיים מלבוב ואפילו מוינה. בהתחלה הובאו הסחורות בעגלות, ואחר־כך — ברכבת.

כדי להביא ממרחקים עגלה עם סחורה, עשו כמה שותפים יד־אחת. בזה האופן התרכזו כל המסחר בעיר בידי שש־שבע "חבורות". בעיר היו ידועות ה"חבורה" של אברהם־יענקל ג'זבמכר ו"החבורה" של משה־נאטע והפריש־ברגים. ב"חולות" — ה"חבורה" של דאף־מירסקי וגסקו ו"החבורה" של סוסנה ורזניק. כל "חבורה" היתה מורכבת מ־10—8 שותפים.

בתקופה הראשונה היו החבורות "עורכות גלות". הנסיעה בעגלות היתה ארוכה, קשה ומיגעית, ונמשכה שבועות מספר. כשהתחילו להשתמש ברכבת הוקלה העבודה בהרבה. אולם צריך היה להצטייד ברשיון מיוחד, שנתניתו היתה תלויה במצב־רוחו של מפקד־העיר ולא כל־אדם זכה לכך.

אביב שנת 1916. העיר כמרקחה. מתלחשים שהאוסטרים עוזבים את

קובל. היה זה ערב חג-השבועות, שעה שברוסילוב הבקיע את החזית הדרום-מערבית, כבש בחזרה את לוצק והתקרב לקובל. ואמנם, הצבא האוסטרי התחיל בפינוי-העיר. אולם לפתע הופיע צבא גרמני שהועבר מחזיתות אחרות, בלם את ההתקפה הרוסית, ולא עוד, אלא הדף את הרוסים עד לנהר סטוכוד, שנמצא שלושים וכמה קילומטרים מקובל. הגרמנים ייצבו אפוא את החזית עד סוף 1918, עד פרוץ המהפכה בגרמניה ששמה קץ לכבושי גרמניה של וילהלם.

המקומות „הבטחים” שלשם נמלטו רבים מיהודי העיר נמחו כמעט מעל פני האדמה עקב מלחמות-הדמים שהשתוללו בהם ובסביבתם. כזה היה גורל מלניצה, סטיבכבה, מניביטש, טשרטוריסק וכל הישובים שנמצאו על גדות הסטוכוד. האנשים עזבו כל מה שהיה להם וחזרו העירה בעירום וחוסר-כל.

מאליו מובן שחוזרים אלה לא הגדילו את מלאי-המזון בעיר. ברחובות נראו אנשים נפוחי-כפן. מצב אומלל זה אלץ את העסקנים, ובראשם הגברת ד"ר פיינשטיין ומנדל קוסובסקי ז"ל, לפתוח מטבח-עממי, בו חולקו ארוחות לנצרכים. אולם, על אף הטפול והדאגה — היתה האוכלוסיה שרויה ברעב.

בעיר התחילה להשתולל מגיפת מחלות-אפידמיות — טיפוס-הבטן וטיפוס-הבהרות, שהפילו חללים רבים. לא עבר יום ללא-קרובן המגפה. כרכרת הצלב-האדום לא ידעה מנוחה.

לאחר שהציאו את החולה, הגיעה מיד המשטרה הסניטרית עם „פרובקה” (מכונת-קיסור) גדולה, איידה את החפצים ובצעה פעולת חיטוי יסודי בבית, רשמה אות, ע' (כלומר, נקי מכינים) גדרה את הבית בגדר-תיל ותלתה שלט: „זהירות, טיפוס-הבהרות”!

לאחר מכן נתנה פקודה, שנוסף על תעודת-הזהוי על כל אדם להצטייד בתעודת-חיטוי.

ב„הושענא-רבא” שנת 1916 הגיעו לפתע לבתי-העניים עגלות מלוות שוטרים והתחילו לפנות את כל הדירים בהם. קולות ויללות האומללים היו נוראים ומחרידים, אך איש לא שעה אליהם. העלום לעגלות, הובילום לתחנת-הרכבת, והגלום לעומקה של פולין — קילץ, רדום, שצ'משיצה ומקומות אחרים. רבים מהם לא זכו לחזור העירה.

מחזה-אימים זה חזר ונשנה גם בינואר שנת 1917. הקור עמד בתקפו — אבל פקודה היא פקודה. יש לשלח את האנשים! ילדים קטנים וזקנים, יחפים, רעבים, עזובים — על כולם עברה הכוס. מי היה היוזם של „אקציה” זו, לא

אדע עד עתה. בדרך כלל, שנת 1917 היתה אחת השנים הקשות ביותר בחיי יהודי קובל.

בשארית כוחותיה הגיעה העיר לחדשי פברואר-מרץ שנת 1918. כבמטה-קסמים התפשטה הידיעה על מלאכות-השלום עם טרוצקי בראשה שהגיעה לבריסק. וכן עשתה לה כנפיים מימרתו הידועה של טרוצקי: „לא מלחמה ולא שלום“.

המצב השתנה תכלית שנוי. במהירות הבזק התפשטה בעיר הידיעה, שמשה דנציגר קבל רשיון לחצות את קו-הגבול על-יד וויטוניץ. היתה זו סנונית ראשונה שהגיעה העירה ממרחק-רוסיה.

כעבור זמן-מה מלאו את רחובות-העיר שירות סוסים צעירים וזקנים, סוסים של אורחים וסוסים של הצבא, זנבותיהם ארוכים היו ורעמותיהם גדולות. הורגשה חמימות בלב. אמנם, חמימות זרה, כאילו, אבל בכל-זאת, כה קרובה ללב. העיר היתה מבושמת מבשמים של שדות-אוקראינה הדשנים והפוריים. היתה זו בשורה אילמת, שהנה זמנים חדשים ממשמשים ובאים — חיים של בריאות-הגוף, חיים של פרנסה וחיים של שלום ושלוה.

הקיץ הקץ על הקרע של המשפחות. האבות יחזרו למשפחותיהם, התורים לילדיהם והילדים — להוריהם.

ואמנם, ימים ספורים לפני חג-הפסח, הגיעה הסנוניר הראשונה מהעבר ההוא — אחד ממשפחת היינך ששמו אינו זכור לי.

עם בואו המתה העיר כולה. ראו ממש בעליל שהמלחמה הסתיימה. במשך הקיץ חזרו העירה כל היהודים שנמלטו ושפוננו ממנה. וכן עזבה יהודי העירות והכפרים הסמוכים שמצאו בה מחסה בשנות המלחמה.

לאט-לאט החלימה העיר, פצעה הגלילו ושוב נעורה לחיים.

